

Anna Spólna

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
Muzeum Witolda Gombrowicza, oddz. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza
w Warszawie

„Opętani literaturą”. O społecznym i kulturotwórczym potencjale festiwalu literackiego współorganizowanego przez Muzeum Witolda Gombrowicza

Festiwal „Opętani literaturą” to cykliczne wydarzenie literacko-kulturalne, które Muzeum Witolda Gombrowicza organizuje od 2016 roku. Towarzyszy przyznaniu Nagrody im. Witolda Gombrowicza za debiut lub drugą książkę napisaną prozą artystyczną, w języku polskim¹. Laureatami pierwszej edycji zostali *ex aequo* Weronika Murek za *Uprawę roślin południowych metodą Miczurina* i Maciej Hen za *Solfatarę*, w kolejnych sześciu otrzymali ją: Anna Cieplak za *Ma być czysto*, Marcin Wicha za *Rzeczy, których nie wyrzuciłem*, Olga Hund za *Psy ras drobnych*, Barbara Sadurska za *Mapę*, Aleksandra Lipczak za książkę *Lajla znaczy noc*, Barbara Woźniak za *Niejedno*.

Przygotowując program festiwalu, Muzeum współpracuje z szeregiem lokalnych instytucji kultury, włączając do udziału mieszkańców Radomia i powiatu radomskiego – w ten sposób kreuje wartość społeczną, rozumianą za Davidem Throsby jako intensyfikację związków interakcyjnych oraz

¹ Regulamin nagrody i szczegółowe informacje dotyczące programów festiwalu, a także przebiegu siedmiu dotychczasowych edycji konkursu są dostępne na stronie <http://nagrada-gombrowicza.pl> oraz <http://www.muzeumgombrowicza.pl> (zakładka: nagroda). Zapis wideo wydarzeń festiwalowych można znaleźć na profilu MWG na Facebooku (<https://www.facebook.com/MuzeumWitoldaGombrowicza>) oraz na kanale YouTube Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie (<https://www.youtube.com/@MuzeumLiteratury>).

wzmocnienie identyfikacji lokalnej lub narodowej [Throsby 2010: 38]. Jednocześnie zaprasza do udziału w wydarzeniach uznanych twórców, badaczy i artystów, kreując z nich grono nieoficjalnych ambasadorów przedsięwzięcia. Dzięki przemyślanej i efektywnej działalności promocyjnej przyciąga coraz liczniejszych widzów z całego kraju². Od 2021 roku kapituła przyznaje także dodatkowe wyróżnienie: miesięczną rezydencję w Vence na południu Francji, ostatnim miejscu biografii Gombrowicza, co jest okazją do umiędzynarodowienia działań muzealnych ożywiających współczesne życie literackie (pierwsze takie stypendium przypadło Maciejowi Bobuli, drugie otrzymał Mateusz Pakuła).

Festiwal promuje teksty opublikowane w przeciągu ostatniego roku, toteż koncentruje się na nowych i najnowszych zjawiskach w obrębie polskiej literatury (nie tylko prozy – także poezji i dramatu). Niemniej umieszcza współczesne zagadnienia kulturowe w szerszym kręgu myślowym: odwołuje się do zagadnień historycznych, filozoficznych, społecznych. Choć dostrzec można nie w pełni jeszcze wykorzystany potencjał tej imprezy i niedostateczne monitorowanie oczekiwań jej uczestników, jako cykl wydarzeń jest oryginalną formą ożywienia myśli Gombrowiczowskiej przez włączenie jej w nowe konteksty, ze szczególnym uwzględnieniem idei debiutu, młodości, prowokacji. Jednocześnie zachęca do definiowania i umacniania lokalnej tożsamości społecznej, którą sam autor *Wspomnień polskich* traktował jako nieoczywiste wyzwanie, nie zaś dogmat [Jarzębski 2001: 35–50; Siedlecka: 2003]. Organizacja „Opętanych literaturą” przyczynia się także do większej synergii działań radomskich i podradomskich instytucji kultury. Jej społeczny i kulturotwórczy potencjał realizuje się wielorako: w budowaniu marki instytucji (Muzeum Witolda Gombrowicza), wzmacnianiu prestiżu nagrody oraz intensywnej relacji z publicznością w ramach marketingu „wartości i doświadczenia” rozumianego możliwie szeroko – jako implikowanie zaangażowania uczestnika na różnych poziomach budowania dla niego wartości (emocjonalnym, intelektualnym, fizycznym i duchowym) przez połączenie rozrywki, edukacji, doznań estetycznych i wspólnotowych [Krawiec 2020: 36–43].

² Patronat medialny nad festiwałem sprawowały instytucje o zasięgu ogólnopolskim: Instytut Książki, „Gazeta Wyborcza”, Lubimyczytać.pl, TokFM, Program II Polskiego Radia, TVP Kultura, „Książki. Magazyn do czytania”; współpraca redakcyjna: RMF Classic, Boklips.pl, „Nowy Tygodnik Kulturalny”, Radio Nowy Świat.

Początki

Pomysł Nagrody Literackiej im. Witolda Gombrowicza zrodził się w październiku 2014 roku, podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Gombrowicz z przodu i z tyłu* we Wsoli, w rozmowie pomiędzy profesorem Józefem Olejniczakiem a Tomaszem Tyczyńskim, kuratorem Muzeum Witolda Gombrowicza. Oficjalnie Nagrodę ustanowił samorząd Radomia w 2015 roku, a rok później została wręczona po raz pierwszy. Przyznawana jest przez Prezydenta Radomia, organizowana we współpracy z Muzeum Witolda Gombrowicza, a patronuje jej Rita Gombrowicz, wdowa po pisarzu³. Formułę konkursu zaproponował Jerzy Jarzębski – to on zwrócił uwagę, że Gombrowicz debiutował właściwie dwukrotnie. W jury zasiadają Ewa Graczyk, Jerzy Jarzębski, Anna Kałuża, Zofia Król, Zbigniew Kruszyński, Józef Olejniczak, Justyna Sobolewska. Sekretarzem Nagrody jest Tomasz Tyczyński.

Il. 1. Kapituła Nagrody Literackiej im. Witolda Gombrowicza przed wsolskim muzeum (2020), fot. R. Utkowski.

³ Organizatorami Nagrody są: Prezydent Radomia i Muzeum Witolda Gombrowicza, zaś honorowy patronat nad nią sprawuje Rita Gombrowicz. Nagroda główna fundowana jest przez Prezydenta Miasta Radomia, od II edycji mecenasem nagrody jest Jarosław Krzyżanowski, od VI do tego grona dołączyły Zakłady Automatyki KOMBUD S.A. fundator rezydencji w Vence. Partnerem głównym przedsięwzięcia jest Unidevelopment S.A. zaś strategicznym – Samorząd Województwa Mazowieckiego.

Laureaci otrzymują 40 000 złotych. Dostają też symboliczny upominek – lornetkę, symbol wyostrzonego spojrzenia na rzeczywistość. Autor *Kosmosu* otrzymał taką lornetkę od swoich berlińskich przyjaciół i posługiwał się nią, gdy choroba uwięziła go w domu. Pasjami obserwował przez jej szkła życie Vence, niekiedy zmieniając perspektywę, gdy patrzył przez odwrócony okular⁴. Od IV edycji również pięcioro nominowanych pisarzy⁵, oprócz statuetek nazywanych „otwieraczami”⁶, otrzymuje nagrody pieniężne, od VI – przyznawana jest dodatkowa nagroda w formie miesięcznego pobytu na Lazurowym Wybrzeżu.

Festiwal odbywa się zawsze w pierwszej połowie września. To termin nieprzypadkowy: pogoda pozwala organizować wydarzenia w plenerze, po zakończeniu wakacji miasto na nowo tętni życiem. Pierwszy festiwal trwał trzy dni, kolejne były już rozciągnięte do tygodnia, rekordowo długa edycja z 2019 roku trwała od 1 do 15 września. Odmienną formułę i termin miała tylko edycja pandemiczna, podzielona na dwie części, w pewnym stopniu przeniesiona do internetu. Badania wskazują, że zarówno koszty korzystania z oferty kulturalnej muzeów, jak ich odległość od miejsca zamieszkania znacznie ogranicza zainteresowanie przeciętnego odbiorcy

⁴ Lornetka Gombrowicza, подарowana muzeum przez Ritę Gombrowicz, od 2022 roku jest pokazywana w Villi Alexandrine na Lazurowym Wybrzeżu.

⁵ Nominowani autorzy to: w edycji I – Maciej Hen (*Solfatarą*, W.A.B.), Agnieszka Kłos Gry w *Birkenau*, Fundacja na Rzecz Kultury i Edukacji im. T. Karpowicza), Weronika Murek (*Uprawa roślin południowych metodą Miczurina*, Czarne), Maciej Płaza (*Skoruń*, W.A.B.), Tomasz Wiśniewski (*O pochodzeniu lajdaków, czyli opowieści z metra*, Lokator); II – Anna Cieplak (*Ma być czysto*, Stow. im. S. Brzozowskiego/Wyd. Krytyki Politycznej), Salsia Hałas (*Pieczeń dla Amfy*, Muza), Natalia Fiedorczuk-Cieślak (*Jak pokochać centra handlowe*, Wielka Litera), Aleksander Wenglasz (*Zdjęcie inaczej zabić*, Fund. na rzecz Kultury i Edukacji im. T. Karpowicza), Aleksandra Zielińska (*Bura i szal*, W.A.B.); III – Grzegorz Bogdał (*Floryda*, Czarne), Aleksandra Lipczak (*Ludzie z Placu Słońca*, Dowody na Istnienie), Adam Robiński (*Hajstry. Krajobraz bocznych dróg*, Czarne), Paweł Sołtys (*Mikrotyki*, Czarne), Marcin Wicha (*Rzeczy, których nie wyrzuciłem*, Karakter); VI – Olga Hund (*Psy ras drobnych*, Ha!art), Katarzyna Pochmara-Balcer (*Lekcje kwitnienia*, Nisza), Jakub Tabaczek (*Czytajcie, co jest Wam pisane*, Mamiko), Anna Wiśniewska-Grabarczyk (*Porzeczkowy Josef*, Anagram), Łukasz Zawada (*Fragmenty dziennika SI*, Nisza); V – Joanna Gierak-Onoszko (*27 śmierci Toby’ego Obeda*, Dowody na Istnienie), Dorota Kotas (*Pustostany*, Niebieska Studnia), Barbara Sadurska (*Mapa*, Nisza), Natalka Suszczyńska (*Dropie*, Ha!art) i Urszula Zajączkowska, (*Patyki, badyle*, Marginesy); VI – Maciej Bobula (*Szalejów*, Wydawnictwo j), Dominika Horodecka (*Wdech i wydech*, Warstwy), Jolanta Jonaszko (*Portrety*, Forma), Aleksandra Lipczak (*Lajla znaczy noc*, Karakter), Maciej Topolski (*Niż*, Korporacja Ha!art); VII – Rafał Hetman (*Izbica, Izbica*, Czarne), Robert Nowakowski (*Ojczyzna jabłek*, Wydawnictwo Literackie), Mateusz Pakuła (*Jak nie zabiłem swojego ojca i jak bardzo tego żałuję*, Nisza), Barbara Woźniak (*Niejedno*, Drzazgi), Aleksandra Zbroja (*Mireczek. Patoopowieść o moim ojcu*, Agora).

⁶ Półżartobliwe określenie odnosi się zarówno do ich kształtu (zaprojektowanego przez Ryszarda Kajzera), jak faktu, że nominacje otwierają drogę do pisarskiej kariery, miejsca w historii literatury i kolejnych wybitnych książek.

Il. 2. Finaliści na Gali Nagrody im. Witolda Gombrowicza ze statuetkami (2022), fot. R. Utkowski.

[Skutnik 2008: 57–58]. Program „Opętanych” jest jednak przygotowywany tak, by wydarzenia były zarazem atrakcyjne i dostępne. Sprzyja temu zasada wolnego wstępu, która sprawia, że w niektórych punktach programu biorą udział zarówno osoby o ograniczonych możliwościach finansowych, jak całe rodziny (bez potrzeby kupowania biletu)⁷. Organizowanie spotkań przede wszystkim w Radomiu może budzić wątpliwości o tyle, że utrwała centralizacyjny model partycypacji w kulturze. Ma jednak swoje uzasadnienie: odbywają się one często po południu w dni codzienne, a Radom, jako serce powiatu, jest najważniejszym miejscem pracy i nauki potencjalnych zamiejscowych uczestników festiwalu, którzy mogą później zostać na wykład czy koncert. Na wydarzenia w muzeum we Wsoli – zaplanowane głównie w weekendy – zapewniony jest dojazd bezpłatnymi autokarami z centrum miasta. Dla gości spoza regionu przyjazd do Radomia, dobrze skomunikowanego z resztą kraju, także nie stanowi większego problemu.

Nazwa festiwalu nawiązuje do twórczości jej patrona. *Opętani* to druga powieść Gombrowicza, publikowana w odcinkach pod pseudonimem Zdzisław Niewieski, świadomie stylizowana na czytadło dla spragnionej

⁷ Na seanse filmowe, monodram Ireny Jun oraz uroczystości Gali Nagrody wraz z koncertami obowiązywały bezpłatne zaproszenia, będące jednocześnie swoistymi pamiątkami.

sensacji, niewybrednej publiczności. „Opętanie literaturą” łączy w sobie fascynację pisaniem i czytaniem, grę z tradycją, ukłon w stronę masowej publiczności i skojarzenie z (nie zawsze bezpiecznym, lecz szlachetnym) szaleństwem. Jest więc nośną, chwytliwą i nieco przewrotną nazwą.

Tytułami kolejnych edycji, począwszy od 2018 roku, są hasła, wokół których koncentrują się wydarzenia festiwalowe, kolejno: SWOI OBCY⁸, LITERATURA CZYLI PÓŁWIECZNOŚĆ⁹, pandemiczna (NIE)NORMALNOŚĆ¹⁰, WRACAMY!¹¹, GRANICE¹². Wszystkie one wprowadzają w lokalną przestrzeń globalne problemy, zmieniając Radom i Wsołę w przestrzeń publicznej debaty. Piotr Piotrowski wskazywał na twórczy charakter tego rodzaju kulturowej globalności realizowanej za sprawą muzeum w roli lokalnej agory [Piotrowski 2011: 46–48]. Radom i region radomski potrzebują obiegu idei, a festiwal chce być postrzegany jako forum swobodnej wymiany myślowej, inspirowanej pisarstwem Gombrowicza, przeciwnika zaściankowości, kompleksów i wypływających z nich resentymentów. Miasto z trudną historią

⁸ Organizatorzy wyjaśniali: „Właśnie tak, swoi obcy bez przecinka. Inspiracją był oczywiście Gombrowicz, jego *Dziennik* i zapisane w nim rozważania o roli artysty, czy szerzej: intelektualisty w społeczeństwie. Dziś kategorie obcości i swojskości pojawiają się głównie w dyskusjach o migrantach i nacjonalizmach. A przecież jest jeszcze obcość wśród swoich, niezrozumienie, wyobcowanie i wrogość grup społecznych [...]” [http://www.muzeumgombrowicza.pl/pl/aktualnosci/czytaj/272/muzeum-witolda-gombrowicza-opetane-literatura; 2018].

Mottem festiwalu był cytat podsumowujący Gombrowiczowskie pojmowanie relacji twórca – społeczeństwo: „Nie daj się przekupić sympatią! [...] Bądź zawsze obcy! Bądź niechętny, nieufny, trzeźwy, ostry i egzotyczny. [...] Nie daj się swoim oswoić, przyswoić!” [Gombrowicz 2007: 194].

⁹ Tytuł festiwalu nawiązywał do cyklu wydarzeń związanych z 50. rocznicą śmierci pisarza, odbywających się pod hasłem „Gombrowicz półwieczny”.

¹⁰ Sekretarz Nagrody tłumaczył: „Gdy w czerwcu zdecydowaliśmy się przesunąć festiwal na listopad, mieliśmy nadzieję, że będziemy mogli zaprosić do udziału w nim naszą wspaniałą publiczność. Byliśmy jednak nazbyt optymistyczni, sytuacja jest teraz gorsza, zmuszeni jesteśmy zejść do internetu, a to dla nas środek bardzo zastępczy, prawdziwą energię daje tylko bezpośrednie spotkanie z publicznością” [https://www.mojradom.pl/nienormalnosc-poroczne-haslo-festiwal-literacki-u-gombrowicza-na-raty-dzis-prolog/; 2020]. Stąd wydarzenia jesienne traktowane były jako prolog do festiwalu, który swój finał miał wiosną 2021 r.

¹¹ Ze względu na powrót do stacjonarnej formuły wydarzeń, obowiązującej przed pandemią, choć nośna idea „powrotu” obrosła podczas festiwalu dodatkowymi, mniej oczywistymi znaczeniami.

¹² Na stronie MWG czytamy: „Goście festiwalu mówić będą i o granicach metaforycznych, i dosłownych. Jak ta z Białorusią, na której od miesięcy dzieją się ludzkie tragedie, jak te, które gwałcą rosyjscy agresorzy, czy też te, za którymi chronią się ludzie uciekający przed wojną. Mówić będziemy o literaturze, jej sile lub bezsilności wobec takich wydarzeń. Ale poruszymy także tematykę mniej doraźną: filozoficzne rozumienie granicy czy też granice nudy w szkole [...]. Nominowani do nagrody opowiedzą o przekraczaniu tak ważnej granicy, jaką jest literacki debiut. Zastanawiać będziemy się nad granicami manipulacji w sporach (nie tylko literackich)” [http://www.muzeumgombrowicza.pl/pl/aktualnosci/czytaj/404/festiwal-opetani-literatura-i-ogloszenie-laureata-nagrody-gombrowicza; 2022].

najnowszą (wydarzenia Czerwca 1976 roku, potężny kryzys ekonomiczny lat transformacji ustrojowej) ma do przewyciężenia sporo uprzedzeń na swój temat, a jednocześnie duży potencjał do przekraczania ograniczeń i otwartość na rozmowy o sprawach trudnych. Wśród tematów rozmów i spotkań były między innymi kwestie lęku towarzyszącego przekroczeniom (Zbigniew Mikołajko) czy decyzji o samobójstwie jako prawie cierpiącego człowieka (Józef Olejniczak), ale mówiono też o doświadczeniach pokoleniowych (Ewa Graczyk), uwodzicielskiej mocy totalitaryzmów (Aleksander Fiut) i zabójczej sile nienawistnego języka (Jacek Leociak). Każde ze spotkań kończyło się długą rozmową z publicznością. Wyrazistym znakiem wcielania w życie idei wolnego słowa było emocjonalne przemówienie odbierającej statuetkę w 2021 roku Aleksandry Lipczak, która upomniała się ze sceny o los uchodźców na pograniczu polsko-białoruskim [Ludwińska 2021].

Synteza: literatura, teatr, film, sztuki plastyczne, muzyka

Festiwal pomyślany został jako okazja do zintensyfikowania różnych form działalności – wykraczających poza zwiedzanie wystaw czy udział w lekcjach muzealnych – podejmowanych dotąd przez Muzeum Witolda Gombrowicza. W przeciągu festiwalowego tygodnia uczestnicy zaproszeni są do udziału w koncertach, spotkaniach z pisarzami i aktorami, przedstawieniach teatralnych, warsztatach, dyskusjach, wykładach naukowych, seansach filmowych, imprezach plenerowych, happeningach, które przełamują muzealny schemat i mają potencjał aktywizujący zróżnicowaną publiczność. Jest to zgodne z nowoczesnym myśleniem o muzealnictwie:

Rola muzeów zmieniła się bowiem w stosunku do ich tradycyjnej funkcji polegającej na zbieraniu, przechowywaniu i udostępnianiu cennych zbiorów i artefaktów historycznych. Muzea odgrywają obecnie integralną rolę w kształtowaniu i rozwijaniu tożsamości oraz zbliżaniu różnych grup społeczności (...) [Kaczmarek, Poprawski 2002: 307].

Zachęta do zbliżenia poprzez sztukę – ambitną, lecz dostępną w bezpośrednim doświadczeniu, poprzez zmysły, nie tylko intelekt, i dlatego inspirującą – jest dobrze widoczne w festiwalowym programie. Stałym jego elementem jest na przykład czytanie *Opętanych* przez wybitnych aktorów, którzy znani są z ról teatralnych w adaptacjach Gombrowiczowskich tekstów. Pierwsze wydarzenie odbyło się w przeddzień 77. rocznicy opublikowania w prasie ostatniego odcinka tej powieści i miało charakter literackiego *flashmoba* (określonego jako „bicie rekordu świata” w czytaniu *Opętanych*, o tyle

przewrotnie, że jak dotąd nikt nie próbował tego robić). Jerzy Radziwiłowicz odczytał I rozdział wspólnie z uczestnikami tego eksperymentu, którzy z widzów stali się partnerami aktora. W kolejnych latach radomianie usłyszeli fragmenty następnych rozdziałów, poprzedzone streszczeniami wcześniejszej fabuły. Po nich zawsze następuje rozmowa dotycząca doświadczeń z tekstem Gombrowicza na scenie i współpracy z reżyserami tej miary co Jerzy Grzegorzewski, Konrad Swinarski, Mikołaj Grabowski. Z Radziwiłowiczem i Dorotą Segdą rozmawiał Piotr Kłoczowski, z Danutą Stenką i Wiktorem Zborowskim – Łukasz Maciejewski, z Adamem Woronowiczem i Olgierdem Łukaszewiczem – Jacek Wakar.

Miejsca spotkań zmieniają się i są nieoczywiste: były to między innymi sale Nowego Ratusza w trakcie remontu, wewnętrzny dziedziniec nowo otwartej Kamienicy Deskurów, ogród botaniczny Muzeum im. Jacka Malczewskiego z kurtyną wodną w tle. Taki dobór scenerii nie tylko uatrakcyjnia cykliczne wydarzenie, zachęca także uczestników festiwalu do poznawania rzadziej odwiedzanych przestrzeni miejskich, odkrywania ich potencjału.

Il.3. Olgierd Łukaszewicz i Jacek Wakar na dziedzińcu Muzeum im. J. Malczewskiego (2022), fot. R. Utkowski.

Spotkaniem słowa, aktorskiej interpretacji i komentarza literaturoznawczego były dwa wydarzenia III edycji festiwalu, przebiegającego pod hasłem

SWOI OBCY. Egzystencjalne teksty Polaków żydowskiego pochodzenia wybrzmiały w czytelni Miejskiej Biblioteki Publicznej: Aleksandra Wata czytał Mariusz Bonaszewski, interpretował Józef Olejniczak, Leo Lipskiego przeczytał Marcin Przybylski, o jego pisarstwie mówił Adam Lipszyc. Głównym tematem dyskusji, które wywiązały się w wyniku tego zestawienia na koniec spotkań, był odmienny sposób przeżywania wysłuchanego tekstu, dużo bardziej dojmujący od cichej lektury. W 2022 roku *Niezmordowanych*, dramat Jarosława Mikołajewskiego, czytali na deskach radomskiego teatru Dorota Landowska i Mariusz Bonaszewski, a przed spektaklem widzowie mogli usłyszeć z ust autora utworu komentarz zatytułowany *Po diabła nam Dante, mamy własne piekło*. Ten polemiczny wobec poglądów patrona Nagrody tekst rozmowy Beatrycze z Gombrowiczem zdejmuje go z piedestału, pokazuje, że nie warto czytać Gombrowicza „na kolanach”.

Klasycznymi przedstawieniami teatralnymi wzbogacone zostały wydarzenia z 2018 roku (monodram Ireny Jun *Matka Makryna* według tekstów Juliusza Słowackiego i Jacka Dehnela oraz V edycja „Opętanych” (plenerowy spektakl Teatru A3 *Plan lekcji*). W ramach siódmego festiwalu radomski aktor Przemysław Bosek poprowadził warsztaty teatralne dla dzieci. To sprawdzony i skuteczny sposób wprowadzania najmłodszych w kontakt ze sceną, odkrywania w nich twórczego potencjału oraz kulturowej wrażliwości.

Il. 4. Spektakl plenerowy Teatru A3 *Plan lekcji* (2021), fot. R. Utkowski.

W sali kinowej Kino MCSW „Elektrownia” uczestnicy festiwalu mogli oglądać filmy korespondujące z tematami przewodnimi kolejnych edycji. W pierwszym roku był to „Geniusz” w reżyserii Michaela Grandage’a, w ramach II edycji – przegląd filmowych adaptacji literatury: *Mężczyzna imieniem Ove*, reż. Hannes Holm, *Piękne dni*, reż. Wim Wenders, *Tulipanova gorączka*, reż. Justin Chadwick. Słowo wstępne o związkach literatury i filmu wygłosił wówczas profesor Olejniczak. W roku 2018 festiwalowi towarzyszyły projekcje *Dogmana*, reż. Matteo Garrone i *Księgarni z marzeniami*, reż. Isabel Coixet. W ramach IV edycji wyświetlony został dokument biograficzny *Witold Gombrowicz* Andrzeja Wolskiego z 2000 roku¹³, po którym odbyło się spotkanie z reżyserem. Film jest włączony na stałe w ekspozycję wsolskiego muzeum, ale podzielony na trzy części pełni w niej głównie funkcję ilustracyjną. Tym razem publiczność mogła poznać kulisy powstania dokumentu, poznać historię przyjaźni Wolskiego z wdową po pisarzu, zadać pytania o warsztat twórcy pracującego na co dzień we Francji.

Gombrowicz manifestował swoją niechęć do sztuk pięknych, zwłaszcza malarstwa. Wbrew tym deklaracjom przyjaźnił się z artystami (Januszem Eichlerem, Marią Sterling, Józefem Jarema, Jeanem Dubuffetem, Józefem Czapskim, Kazimierzem Głazem) i w Vence otoczył pracami niektórych z nich [Suchanow 2017]. Jego pisarstwo (poczynając od okładki pierwszego wydania *Ferdydurke* projektu Brunona Schulza) inspirowało twórców, którzy interpretują gombrowiczowskie idee właściwym sobie językiem. Dlatego do II edycji festiwalu został włączony finał wystawy prac dyplomowych uczniów Zespołu Szkół Plastycznych, inspirowanych książkami autora *Kosmosu*. W ten sposób młodzi radomianie zaistnieli w świadomości szerszego grona odbiorców jako komentatorzy Gombrowicza, wchodzący z nim w artystyczny dialog. Z kolei wystawa malarstwa i kolaży Grzegorza M. Kozery *Dwie półkule*¹⁴, będąca relacją z podróży śladami Józefa Czapskiego i Gombrowicza do Ameryki Południowej, zamykała pandemiczny, dwuczęściowy festiwal w czerwcu 2021 roku. Jej przewodnią myślą stała się wspólnota doświadczenia dwóch artystów-emigrantów, prekursorów w swoich dziedzinach, a jednocześnie osób nieheteronormatywnych, mająca swoje odbicie w świat o odczuciu współczesnego twórcy.

¹³ Film, podzielony na trzy części, jest pokazywany także na ekspozycji stałej MWG.

¹⁴ Kuratorką wystawy i autorką tekstu opublikowanego w jej katalogu była Anna Spólna.

Il. 5. Wystawa Grzegorza M. Kozery w Muzeum Witolda Gombrowicza (2021), fot. Konrad Ciszkowski.

Dla wielu uczestników festiwalu pomostem do wartościowego tekstu bywa muzyka. Koncerty towarzyszące kolejnym edycjom są organizowane zarówno w Sali polskiej wsolskiego muzeum, jak w parku otaczającym pałac, a te radomskie – w muszli koncertowej Parku Kościuszki. To wydarzenia najbardziej demokratyczne, gromadzące największą publiczność, przyciągające także osoby niezainteresowane literaturą. Wspólną cechą zaproszonych artystów jest przywiązanie do piosenek „z tekstem”, wykraczających poza popularną przeciętność. W ramach festiwalu występowali Andrzej Jagodziński, Maja Kleszcz i Incar Nations, Pablopavo i Ludziki, Ballady i Romanse, Dorota Miśkiewicz i Marek Napiórkowski, Lech Janerka, New Bone, Katarzyna Groniec, Voo Voo, Leski, Renata Przemyk.

Finałowa gala Nagrody odbywa się w sali koncertowej Zespołu Szkół Muzycznych w Radomiu. Po uroczystym przedstawieniu nominowanych, odczytaniu werdyktu jury i ogłoszeniu laureata całość wieńczy koncert – w 2016 roku Grzegorza Turnaua, w kolejnych Piotra Machalicy śpiewającego utwory Wojciecha Młynarskiego, Hanny Banaszak, Stanisława Soyki, Ewy Bem i zespołu Raz Dwa Trzy. 20 listopada 2020 roku, wyjątkowo, bo

pandemicznie, odbyła się tylko internetowa transmisja koncertu Gaby Kulki oraz krótkiej, kameralnej uroczystości wręczenia statuetki Barbarze Sadurskiej. Gala jest także bardziej uroczystym w formie podsumowaniem festiwalowego cyklu, okazją do podziękowania organizatorom i mecenasom oraz jedynym momentem, w którym głos zabierają przedstawiciele władz miasta – podkreślając między innymi wizerunkowe znaczenie Nagrody. Zgromadzeni goście, w atmosferze święta, gromadzą się na koniec wokół zwycięzców, by porozmawiać, poprosić o autograf lub wspólne zdjęcie.

Żywe słowo

Muzeum Witolda Gombrowicza od początku swego istnienia było przestrzenią spotkania z autorami ważnych i odważnych książek, miejscem swobodnej dyskusji, nierzadko ścierania się różnych stanowisk światopoglądowych i estetycznych. Zachęcało do krytycznego, nawet anarchicznego myślenia o kulturze, ściśle powiązanego z funkcjami edukacyjnymi placówki. Powołanie Nagrody oraz towarzyszącego jej festiwalu okazało się przedłużeniem i zintensyfikowaniem tej tradycji.

Debiuty nagradzane przez kapitułę pozwalają dostrzec najnowsze tendencje w polskiej prozie oraz pewne mody literackie, a dominujące wątki powieści czy opowiadań wskazują pośrednio na istotne problemy życia – najczęściej młodych – Polaków. Dzięki temu w festiwalowych spotkaniach przewijają się tematy angażujące czytelników niekoniecznie sięgających po prozę artystyczną (dorastanie, relacje rodzinne, choroba, śmierć, żałoba, rodzicielstwo, miłość, emigracja...), a jednocześnie poziom nominowanych utworów gwarantuje odważne i niebanalne ujęcie tych problemów. Dodatkowym, bardziej specjalistycznym kręgiem zagadnień są kwestie rynku książki, mechanizmów promocyjnych, działalności wielkich i małych wydawców, a także znaczenia krytyki literackiej. Niezależnie od przewodniego tematu festiwalu, powyższe wątki zawsze pojawiają się w wykładach, dyskusjach panelowych i rozmowach z nominowanymi.

W II edycji odbyła się dyskusja zatytułowana *Literatura bez kobiet?*, w której wzięli udział Jerzy Jarzębski, Justyna Sobolewska, Anna Spólna i Anna Kałuża jako moderatorka. Dwa lata później o wznowieniu *Najady*, debiutu Zyty Orszyn sprzed półwiecza oraz o czytaniu na nowo rozmawiali: Sylwia Chutnik, Przemysław Czapliński, Filip Fierek z wydawnictwa Drzazgi oraz Anna Spólna (moderatorka). Fragmenty powieści przypomniała aktorka radomskiego teatru Danuta Dolecka. Spotkanie *Powrót (do) literatury*

z Jackiem Baczakiem, laureatem Nagrody Kościelskich (1996) za *Zapiski z nocnych dyżurów*, poprowadził na VI festiwalu Tomasz Tyczyński, wyimki z książki czytał Andrzej Mastalerz. W 2021 roku Justyna Sobolewska oraz Wojciech Bonowicz mówili o prozie Kornela Filipowicza. Spotkanie, zatytułowane *Powrót prowincji*, połączone było z czytaniem prozy autora *Miejsca i chwili* przez Krzysztofa Gosztyłę. Wokół hasła *Wschód, wojna, literatura* koncentrowała się ubiegłoroczna rozmowa Anny Spólnej z Andrzejem Stasiukiem.

Il. 6. Rozmowa T. Tyczyńskiego z J. Baczakiem na tarasie MWG. Fragmenty prozy pisarza czytał A. Mastalerz (2021), fot. R. Utkowski.

Stałym punktem festiwalowego programu stała się prezentacja pięcioroga wyróżnionych autorów i ich książek. W I i III edycji była to rozmowa nominowanych i jury o najnowszej prozie, tym ciekawsza, że osoby zasiadające w kapitule zajmują się na co dzień literaturoznawstwem, krytyką, dydaktyką uniwersytecką i pisarstwem. W 2017 roku o nominowanych utworach opowiedzieli ich autorzy. Podczas pandemicznego roku w internecie ukazały się przygotowane przez organizatorów wywiady z nominowanymi, które doczekały się łącznie 5200 wyświetleń¹⁵. Przez pięć kolejnych dni na stronach Muzeum publikowane były także fragmenty

¹⁵ Dane Muzeum Witolda Gombrowicza – współorganizatora Nagrody.

książek nominowanych do Nagrody w interpretacji wybitnych aktorów: Doroty Segdy, Andrzeja Seweryna, Mirosława Baki, Adama Ferencego i Romy Gąsiorowskiej, a w dniu wręczenia wyróżnienia odbyła się transmisja *on-line* wywiadu z laureatką, Barbarą Sadurską. Od IV edycji regułą stała się rozmowa w pisarzami prowadzona przez Justynę Sobolewską lub Michała Nogasia. Na samej gali Nagrody natomiast wyświetlane są krótkie filmy, w których twórcy dokonują autoprezentacji, przygotowane przez Roberta Utkowskiego. Uczestnicy festiwalu mają więc możliwość wglądu w bieżące życie literackie z perspektywy jego aktywnych uczestników (autorów i komentatorów debiutów), a jednocześnie zyskują narzędzia, by spojrzeć na te zjawiska w szerszej perspektywie: tak, jak widzą je badacze polskiej prozy będący naukowcami-akademikami.

Festiwalową tradycją jest także rozmowa z laureatką lub laureatem poprzedniej edycji, podsumowująca rok, który upłynął od otrzymania statuetki. Dotyczy zmian, jakie przyniosło to wyróżnienie, pracy nad nowymi tekstami, ale także nawiązuje do przewodniego tematu festiwalu. Na przykład spotkanie z Marcinem Wichą prowadzone przez Inę Iwasiów przebiegało pod hasłem *Literatura czyli pamięć*, zaś to przeprowadzone z Aleksandrą Lipczak przez Annę Spólną zatytułowane było *Pisarz na granicy*.

Honorowa patronka Nagrody, Rita Gombrowicz, osobiście uczestniczyła w trzech pierwszych edycjach festiwalu (w kolejnych łączyła się zdalnie ze względu na stan zdrowia). Jej obecność to niepowtarzalna okazja do przywoływania wspomnień związanych z codziennym życiem autora *Kosmosu* i pytań o gombrowiczowskie dziedzictwo. W 2016 roku pytał ją o to Piotr Sadzik, w kolejnych latach rozmawiała o pisarzu z kuratorem Tyczyńskim. Spotkania nosiły tytuły *Gombrowicza życia po życiu* i *Rzeczy pamiętanie*. Opowieści te „uczłowieczają” pisarza, zdejmują go z piedestału, pokazują także, jak obcowanie z tak silną osobowością zmieniło życie najbliższej mu osoby.

Wykłady otwarte włączane w program „Opętanych literaturą” mają charakter naukowy lub popularnonaukowy. Były to: *Ideologia: opętanie i egzorcyzmy. Przypadek Miłosza* prof. Aleksandra Fiuta (UJ); *Czy słowa zabijają? Dyskursy ludobójcze wobec ludobójczej praktyki* prof. Jacka Leociaka (IBL PAN); *Swoi obcy* oraz *Sacrum i profanum granicy* prof. Zbigniewa Mikołejki (IFiS PAN); *Tadeusz Różewicz: wielkość, nicość, solidarność* prof. Piotra Śliwińskiego (UAM) oraz *Granice nudy. Literatura w szkole* prof. Ewy

Graczyk (UG). Nowoczesne myślenie o potencjale dydaktycznym muzeów zakłada, że będą to instytucje stosujące zasadę współuczestnictwa publiczności, zachęcające do krytycznego myślenia i rozwoju, proponujące tworzenie nowych sensów, także poprzez kontrowersje czy ścieranie się poglądów [Nadolska-Styczyńska 2018: 216–219; Wysok, Stępnik, 2013: 8]. Jak pisze Renata Pater:

Poprzez wielozmysłowe poznanie, bezpośredni ogląd i przeżycie, a także przez aktywną postawę i partycypację w procesie poznania czujemy się równoprawnymi odbiorcami kultury, jej współkreatorami, twórcami czy aktorami [Pater 2013: 14].

Organizowane w ramach festiwalu prelekcje dostarczają okazji do takich właśnie, często trudnych dyskusji. Te spotkania gromadzą niezawodnie dziesiątki słuchaczy: żywo reagujących, zadających pytania, prowadzących z prelegentami długie indywidualne rozmowy. Także ilość odsłon ponadgodzinnych wykładów w internecie potwierdza ich popularność¹⁶, a towarzyszą im nierzadko skrajne, emocjonalne komentarze.

Do młodzieży adresowane są warsztaty literackie, które w praktyczny sposób włączają zainteresowanych pisaniem w aktywność twórczą, zgodnie z praktyką mediacji artystycznej [Kamieńska 2015: 132]. W 2021 i 2022 roku poprowadziła je laureatka Nagrody, Barbara Sadurska.

Nieoczywiste: gry i prowokacje

Patron Nagrody zobowiązuje. Gombrowicz groził w *Dzienniku*: „Tych, którzy pozwalają mówić o mnie nudno i rozsądnie, karzę okrutnie: umieram im w ustach i oni mają w swoim otworze gębowym pełno mego trupa” [Gombrowicz 2007: 116], dlatego obok klasycznych festiwalowych wydarzeń „Opętani literaturą” proponują mniej standardowe akcje kulturalne z pogranicza zabawy czy happeningu, angażujące i zachęcające do niesztampowego myślenia – w zgodzie z ideą czynnego poznawania sztuki jako spotkania [Skutnik 2008: 182]. Prowokacje służą jednocześnie upowszechnianiu gombrowiczowskiej filozofii krytycznego namysłu i rozrywce, która – jak przypominał twórca „nowej muzeologii”, Georges Henri Rivière – także należy do zadań instytucji muzealnych [Folga-Januszewska 2008: 200].

W I edycji taką funkcję spełniła antysienkiewiczowska manifestacja literacka *Sienkiewicz – katastrofa naszego rozumu*. Organizatorzy wykorzystali

¹⁶Rekordowy pod tym względem był pierwszy z wykładów prof. Mikołejki, (7,9 tys. wyświetleń w serwisie YouTube).

akcję narodowego czytania Sienkiewicza, odbywającą się na głównym deptaku Radomia. Lekturze *Quo vadis* towarzyszyły wygłaszane nieopodal ostre uwagi Gombrowicza na temat „pierwszorzędnego pisarza drugorzędnego”, które czytał Mariusz Bonaszewski, aktor Teatru Narodowego, mający na swoim koncie wybitne role gombrowiczowskie. Kolejna odsłona festiwalu zaczęła się pierwszego września, tym mocniej rezonowało hasło: „Józio nie chce do szkoły”, wokół którego manifestowali uczestnicy ulicznego happeningu wokół pomnika-stolika Gombrowicza przy Placu Konstytucji 3 Maja. Były transparenty i wręczane przechodniom ulotki, a aktorzy Teatru Resursa czytali stosowne „szkolne” fragmenty *Ferdydurke*. W 2019 roku organizatorzy wraz z pracownikami miejskiej biblioteki zaprosili na „Gąbrowanie po Radomiu”, czyli spacer literacki. Była to okazja do uświadomienia radomianom, jak wiele śladów pisarza i jego rodziny można odnaleźć w mieście, które Gombrowicz opisywał ironicznymi słowami: „Nie, to kłamstwo: Radom nigdy nie był poematem, nawet o wschodzie słońca!” [Gombrowicz 2007: 96]. Formą ambientowej reklamy festiwalu były „pieczątki” z jego nazwą, przystawiane na bruku śródmiejskich ulic Radomia, które pobudzały ciekawość potencjalnych uczestników wydarzeń.

IV edycja przyniosła *Sąd nad Nagrodą Nobla*. Gombrowicz nie doczekał się najważniejszego lauru w dziedzinie literatury, choć był kilkuletnim faworytem do tego wyróżnienia, otrzymał także prestiżową Prix Formentor. Dyskusję o sensie i znaczeniu nagród literackich, a także kontrowersjach związanych z ich przyznawaniem prowadzili Małgorzata Smorań-Goldberg, Justyna Sobolewska i Olaf Kühn, a moderował ją Janusz Margański. Uczestnicy rozmowy zasiedli za autentycznym, sędziowskim stołem w zabytkowym budynku radomskiego Sądu Okręgowego, otwartego – wyjątkowo – dla publiczności. Sceptyczno-żartobliwy ton debaty, dystans wobec prestiżu nagrody, wgląd w jej polityczne, społeczne i towarzyskie uwarunkowania okazały się praktyczną szkołą krytycyzmu oraz dystansu, do którego uparcie wzywał autor *Operetki*.

W Muzeum Witolda Gombrowicza festiwal był okazją, by wprowadzić do ekspozycji nowe, zdecydowanie niekonwencjonalne eksponaty: przedmioty codziennego użytku, które stały się muzealiami. W 2017 roku była to wanna z Willi Alexandrine w Vence, używana w latach 60. przez Gombrowicza i jego żonę; dwa lata później nocnik pokryty nieco obscenicznymi obrazkami autorstwa Janusza Eichlera, który pisarz podarował Adriano

Russovichowi jako prezent chrzcielny w Argentynie. Oba obiekty dobrze wpisują się w tendencję zacierania granicy pomiędzy „sztuką wysoką” i „sztuką niską”, charakterystyczną dla współczesnego muzealnictwa [Bokiniec 2007: 103]. Artefakty stały się częścią „czyStelni” – sali łączącej funkcję czytelnicy i „miejsca oczyszczenia”, gdzie można wziąć suchą kąpiel i w wannie wypełnionej poduszkami oddać się lekturze książek Gombrowicza. Fotografie czytelników rozbawionych tą nietypową muzealną sytuacją to zresztą jedna z najczęstszych form relacjonowania wizyty we Wsoli na serwisach społecznościowych.

Il. 7. Prof. Jerzy Jarzębski – przewodniczący kapituły Nagrody Gombrowicza i Radosław Witkowski – Prezydent Radomia otwierają festiwal odsłonięciem wanny Gombrowiczów (2017), fot. M. Trojanowska.

Budowanie relacji

Radomiowi i podradomskiemu Muzeum Witolda Gombrowicza powołanie Nagrody dało impuls do współpracy na niespotykaną dotąd skalę. Przy okazji tworzenia festiwalu „Opętani literaturą” znacznie rozwinęła się i utrwaliła – istniejąca wcześniej – współpraca pomiędzy wsolską placówką (oddziałem Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie) i instytucjami kulturalnymi miasta. Ujawniło ich potencjał w zakresie budowania wiążącego, pomostowego i instytucjonalnego kapitału społecznego [Gittell, Vidal 1998: 15; Growiec 2011; Murzyn-Kupisz, Działek 2014:

4–5]. Partnerzy festiwalu: Miejska Biblioteka Publiczna, Zespół Szkół Muzycznych, Teatr Powszechny im. Jana Kochanowskiego oraz Mazowieckie Centrum Sztuki Współczesnej „Elektrownia”, Zespół Szkół Plastycznych, Muzeum im. Jacka Malczewskiego, Instytut Miejski – Kamienica Deskurów włączyli się skutecznie w zespół wspólnych działań, zgodnych z kilkoma ważnymi trendami we współczesnej kulturze instytucjonalnej [Krawiec 2020: 115–118]. Są to, poza sieciowością wzmacniającą kontakty między placówkami i ich pracownikami: osadzenie w przestrzeni publicznej Wsoli i Radomia, interwencyjność (np. tematy przewodnie kolejnych edycji, reakcja na obowiązek szkolny czy wspierany przez państwo kult Sienkiewicza), eksperymenty (np. czytanie w opuszczonym budynku ratusza).

Liczyby mówią same za siebie: od 2016 roku w ramach festiwalu udało się zorganizować 67 wydarzeń, w których uczestniczyło 8105 osób oraz (w czasie pandemii) co najmniej 17 712 odbiorców *on-line*. Zapisy wideo wykładów, spotkań i uroczystej gali z samego tylko 2022 roku, udostępniane później na muzealnym Facebooku oraz kanale YouTube, obejrzało bez mała 6 tys. osób¹⁷. Niestety, jak dotąd nie prowadzono regularnego monitorowania poziomu satysfakcji i oczekiwań odbiorców festiwalowych wydarzeń (a rozmowy, wpisy w muzealnej księdze gości czy komentarze w mediach społecznościowych nie dostarczają pełnej informacji zwrotnej, która umożliwiałaby ewaluację działań organizatorów). Nie zbudowano także profilu uczestników „Opętanych”. Jest to zresztą stała bolączka instytucji kulturalnych w Polsce: badania empiryczne tak zwanego „marketingu doświadczeń” ustępują działaniom zgodnym z uprzednio założoną strategią lub rozwiązaniom intuicyjnym [Krawiec 2020: 152–156]. Można jednak założyć, że znaczna część uczestników i obserwatorów festiwalu – także tych dotąd niezainteresowanych odwiedzaniem muzeów, czyli tak zwanej „publiczności potencjalnej” wybierającej chętniej zdarzenia plenarowe oraz kojarzące się z rozrywką [Nessel-Łukasik 2017: 313] – później poszerza krąg sympatyków wsolskiej placówki, by pozostać w bliższych relacjach z twórczością jej patrona a także – szerzej – nową polską prozą. Warto spojrzeć na powyższą statystykę także przez pryzmat wspólnotowy, a pamiętając o obrzędowo-sakralnych źródłach festiwalu zobaczyć w nim święto – okazję do spotkania wokół literatury i sztuki – dla lokalnych społeczności, przyjezdnych zachęconych festiwalową ofertą oraz zaproszonych gości. Jak zauważa Paulina Ratkowska, tego rodzaju cykliczne

¹⁷ Dane MWG.

przedsięwzięcia budzą poczucie „wyjątkowości, niezwykłości, a nawet odświętności zdarzenia” także wśród organizatorów czy osób uczestniczących w jego realizacji [Ratkowska 2010: 32], co wydaje się szczególnie ważne w imprezie cyklicznej, wymagającej długofalowego planowania i wielotygodniowych przygotowań.

Nagroda Literacka im. Witolda Gombrowicza

Festiwal Opętani Literaturą GRANICE

10 WRZEŚNIA (sobota), GODZ. 17.00 WSOLA - MUZEUM WITOLDA GOMBROWICZA
WSCHÓD, WOJNA, LITERATURA - ANDRZEJ STASIAK
z pisarzem rozmawia TOMASZ TYCZYŃSKI

12 WRZEŚNIA (poniedziałek), GODZ. 18.00 RADOM - TEATR / SCENA KOTŁOWNIA
NIEZMORDOWANI - dramat JAROSŁAWA MIKOŁAJEWSKIEGO
czytają DOROTA LANDOWSKA i MARIUSZ BONASZEWSKI
PO DIABŁA DANTE, MAMY WŁASNE PIEKŁO - słowo od AUTORA

13 WRZEŚNIA (wtorek), GODZ. 18.00 RADOM - MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
SACRUM I PROFANUM GRANICY - prof. ZBIGNIEW MIKOŁEJKO

14 WRZEŚNIA (środa), GODZ. 18.00 RADOM - MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
GRANICE NUDY. LITERATURA W SZKOLE - prof. EWA GRACZYK
Fragmenty z Mickiewicza i Orzeszkowej czyta PAULINA HOLTZ

15 WRZEŚNIA (czwartek), GODZ. 18.00 RADOM - MUZEUM IM. J. MALCZEWSKIEGO / DZIECIŹNIEC
„OPĘTANI” CZYTANI - OLGIERD ŁUKASZEWICZ
z aktorem rozmawia JACEK WAKAR

16 WRZEŚNIA (piątek), GODZ. 18.00 RADOM - MCSW ELEKTROWNIA
PISARZ NA GRANICY - z ALEKSANDRĄ LIPCZAK, laureatką
VI edycji Nagrody Gombrowicza, rozmawia ANNA SPÓLNA
RAFAŁ HETMAN, ROBERT NOWAKOWSKI, MATEUSZ PAKUŁA,
BARBARA WOŹNIAK, ALEKSANDRA ZBROJA - z nominowanymi
do VII edycji Nagrody Gombrowicza rozmawia MICHAŁ NOGAŚ

17 WRZEŚNIA (sobota), GODZ. 17.00 RADOM - ZESPÓŁ SZKÓŁ MUZYCZNYCH
OGŁOSZENIE LAUREATA NAGRODY LITERACKIEJ
IM. WITOLDA GOMBROWICZA
KONCERT RAZ, DWA, TRZY

WYDARZENIA TOWARZYSZĄCE:
Warsztaty literackie - prowadzenie BARBARA SADURSKA
Warsztaty dla dzieci „GRANIC trudne” - PRZEMYŚLAW BOSEK

więcej na: nagrodagombrowicza.pl muzeumgombrowicza.pl

Mecenasi: **Krajowa Nagroda Literacka im. Witolda Gombrowicza**

Organizatorzy: **Zakłady Automatyki Kombud SA**

Partner strategiczny: **Mazowsze**

Partner główny: **unidevelopment**

Partnerzy: **TREND**, **AGENCIJA**, **BOGUSIUSZ & IM**, **Współpraca**

Patronat medialny: **Współpraca**, **ROZDZIAŁ**

Il. 8. Afisz VII edycji festiwalu (2022), fot. R. Utkowski.

Nie sposób pominąć kwestii „ekonomii prestiżu, która jest nieodłączną częścią każdego festiwalowego wydarzenia”, budowanej przez lata na przecięciu pola literackiego, politycznego i medialnego [Jankowicz, Sowa 2017: 5]. Festiwal ma – zarówno dla muzeum, jak i dla miasta – ważne znaczenie wizerunkowe, stąd waga działalności promocyjnej i informacyjnej organizatorów [Stasiak 2007: 126–128]. „Opętani literaturą” to spotkania z wybitnymi artystami i badaczami oraz krytykami literackimi, którzy nie tylko gwarantują jakość programu, ale także stają się „twarzami” festiwalu oraz zapewniają tzw. *influencer marketing* poprzez relacjonowanie swojego udziału w mediach społecznościowych [Krawiec 2020: 32]. Dla debiutujących pisarzy zaproszonych do Radomia jest to często pierwsza wizyta w tej miejscowości. Wspólnie uczestniczą we festiwalowych wydarzeniach, zwiedzają ekspozycję we Wsoli, zawsze też spacerują po Radomiu z przewodnikiem. Wyjeżdżają często jako przyjaciele muzeum i pod wrażeniem gościnności miasta. Gościnności rozumianej przede wszystkim jako spotkanie [Kaczmarek, Kaczmarek 2011, 69]. Świadczy o tym między innymi tekst jednej z nominowanych do Nagrody, Natalii Fiedorczuk *Otu-cha. Serdeczności z Radomia*, w którym pisała:

Radom bowiem należy do mieszkańców. Chodzą po ulicach, zaludniają skwery i place, przestrzeń publiczna zdaje się prawdziwie publiczna, żywa i zmienna. Ci, którzy tu zostali, i ci, którzy przyjechali, twierdzą, że jest tutaj dobrze. Blisko. Nikt się nie grodzi, nie zamyka. Jest nowocześnie, jest praca, można dobrze zjeść. Centrum handlowe w Śródmieściu, Galerię Słoneczną, nazywają GS-em, a zaciekawieni turystami tubylcy przystają i zachwalają życie na miejscu [Fiedorczuk 2017].

W księdze pamiątkowej wyłożonej w holu Muzeum Gombrowicza można znaleźć wpisy z festiwalowych dni, które – z braku wspomnianych badań nad poziomem satysfakcji uczestników „Opętanych” – można ostrożnie uznać za *vox populi* w tej sprawie. Oto kilka z nich, pochodzących zarówno od artystów, jak i publiczności:

Spotkanie autorskie z Weroniką Murek i Maciejem Henem przybliży perspektywę minionego roku – wpływ Nagrody Gombrowiczowskiej na życie autorów. Maciej Hen jawi się jako człowiek skromny i do bólu szczery, Weronika Murek „nie czuje się pisarką”. Świetnie poprowadzona rozmowa! Marta L. („Opętani literaturą” 2-10.09.2017)

Było uroczo! Świetna publiczność!!! Staralem się! Wiktor Zborowski (03.09.2018)

Gombrowicz daje temu miejscu klasę i dowcip – a jedno wynika z drugiego... Było serdecznie, przyjaźnie, z uśmiechem. Dziękuję! [podpis nieczytelny, 2018]

Dziękuję za spotkanie z Dorotą Segdą 1 września 2019 roku! [podpis nieczytelny] (01.09.2019)

Miałem zaszczyt być tutaj i dzielić się z publicznością piękną prozą. Andrzej Mastalerz (2021)

Gombrowicz powinien być zawsze obecny w naszym myśleniu o Polsce, a cytaty z twórczości na billboardach! Lubliniak Magda i Anna S.-W. (10.09.2022)

Podsumowanie

Nagroda im. Witolda Gombrowicza trwale wpisała się we współczesne życie literackie i w krótkim czasie stała się jedną z pięciu najważniejszych polskich nagród pisarskich, a już po pierwszej edycji jej wartość medialna wynosiła ponad 1 300 000 zł. Laureatom i nominowanym wyróżnienie to otwiera drogę kariery już w momencie debiutu. Dla uczestników i podmiotów współorganizujących towarzyszące nagrodzie wydarzenia są okazją do komunikowania, wymiany i współtworzenia wartości w szeroko rozumianej sferze kultury [Krawiec 2020: 10–15]. Brakuje jedynie badań nad profilem użytkowników festiwalowej oferty oraz miarodajnej formy monitorowania wrażeń i opinii osób biorących udział w „Opętanych literaturą”, co pozwoliłoby wprowadzić w tym dynamicznie rozwijającym się przedsięwzięciu zmiany wychodzące naprzeciw oczekiwaniom partycypującej publiczności.

Nagroda i festiwal są ważne dla władz miasta, ponieważ pozwalają promować Radom jako dobre miejsce startu zarówno w karierze artystycznej, jak i w innych dziedzinach. Co równie istotne, mieszkańcy Radomia przyzwyczaili się do „Opętanych”, czekają na ten cykl spotkań. Pandemiczna, okrojona i rozbita edycja uświadomiła wyrwę, jaką był brak wrześniowych wydarzeń, zastąpionych nielicznymi transmisjami *on-line* – tak wrosły już w tkankę miasta. To ważne, bo, jak przypomina Stowarzyszenie Muzealników Polskich, „W swej najgłębszej istocie muzea pracują na rzecz społeczności lokalnych” [Szukalska-Kuś, Niezabitowski, Szafranski 2017: 3].

Wolno sądzić, że Nagroda im. Witolda Gombrowicza oraz festiwal „Opętani literaturą” przyczyniają się skutecznie do umacniania, nawet przedefiniowania lokalnej tożsamości, a jednocześnie otwierają miasto i region na nowe zjawiska w literaturze, sztuce w nieoczywisty, odważny sposób. Dla samego Muzeum Witolda Gombrowicza stały się one impulsem do rozwoju, podniosły rangę i rozpoznawalność placówki, dały jej szansę na realne współkreowanie współczesnego życia literackiego. Dla uczestników wydarzeń są okazją do pogłębionego i krytycznego kontaktu ze sztuką.

Bibliografia

Bokiniec Monika

2007: *Kultura wysoka – kultura niska – Richard Shusterman i Noël Carroll*, „Sztuka i Filozofia”, nr 30, s. 100–112.

Fiedorczuk Natalia

2017: *Otucha. Serdeczności z Radomia*, „dwutygodnik.com”, wyd. 221 [<https://tiny.pl/cfnjg>; data odczytu: 25.04.2023].

Folga-Januszewska Dorota

2008: *Muzeum: definicja i pojęcie: czym jest muzeum dzisiaj?*, „Muzealnictwo”, nr 49, s. 200–203.

Gittell Ross J., Vidal Avis

1998: *Community organizing: building social capital as a development strategy*, Thousand Oaks: Sage.

Gombrowicz Witold

2007: *Dziennik 1953–1969*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Growiec Katarzyna

2011: *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Warszawa: Academica.

Jankowicz Grzegorz, Sowa Jan

2017: *Płynne formy celebracji. Festiwale a polskie pole literackie*, „Studia Litteraria et Historica”, nr 6 [<https://journals.ispan.edu.pl/index.php/slh/article/view/slh.1559/3500>; data odczytu: 26.04.2023].

Jarzębski Jerzy

2001: *Dziedzic z Sandomierskiego*, [w:] tenże, *Podglądanie Gombrowicza*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 35–50.

Kaczmarek Sylwia, Kaczmarek Jacek

2011: *Teoretyczne podstawy studiów nad przestrzenią gościnności*, [w:] *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, red. M. Durdiwka, K. Duda-Gromada, Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, s. 65–74.

Kaczmarek Tomasz, Poprawski Marcin

2022: *Funkcje muzeum w XXI w. Globalne trendy i lokalne implikacje*, [w:] *Muzeum XXI wieku. W 100-lecie Izjazdu muzeów polskich w Poznaniu*, red. M. Gołąb, Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu, s. 307–328 [<https://tiny.pl/cfnj7>; data odczytu: 26.04.2023]

Kamińska Aneta

2015: *(Re)konstrukcje muzeum w kulturze współczesnej. Studium socjopedagogiczne*, Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza [<https://tiny.pl/cfnjr>; data odczytu: 26.04.2023] (praca doktorska).

Krawiec Wioletta

2020: *Zarządzanie wartością dla klienta a marketing doświadczeń w instytucjach kultury. Działania współczesnego teatru i filharmonii*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Ludwińska Katarzyna

2021: *Nagroda Gombrowicza dla Aleksandry Lipczak. Za szukanie odpowiedzi na aktualne pytania w odległych czasach*, „Gazeta Wyborcza”, 18.09 [<https://tiny.pl/cfnj9>; data odczytu: 26.04.2023].

Murzyn-Kupisz Monika, Działek Jarosław

2014: *Muzea a budowanie kapitału społecznego w środowisku lokalnym*, „Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu” nr 5, s. 19–40 [<https://tiny.pl/cfnjw>; data odczytu: 26.04.2023]

Nadolska-Styczyńska Anna

2018: *Muzea w sieci zobowiązań. Próba zdiagnozowania problemów*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej”, nr 5, s. 211–226.

Nessel-Łukasik Beata

2017: *Publiczność poza muzeum*, „Muzealnictwo”, nr 58, s. 307–315.

Pater Renata

2013: *Uczyć się przez całe życie w muzeum, z muzeum i poprzez muzeum*, [w:] *Muzea i uczenie się przez całe życie – podręcznik europejski*, red. P. Majewski, Warszawa: NIMOZ, s. 10–15.

Piotrowski Piotr

2011: *Muzeum krytyczne*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.

Ratkowska Paulina

2010: *O festiwalu w kontekście turystyki kulturowej, czyli turystyka eventową raz jeszcze*, „Turystyka Kulturowa”, nr 6, s. 26–46.

Siedlecka Joanna

2003: *Jaśnie Panicz. O Witoldzie Gombrowiczu*, Warszawa: Prószyński i S-ka.

Skutnik Jolanta

2008: *Muzeum sztuki współczesnej jako przestrzeń edukacji*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Stasiak Andrzej

2007: *O potrzebie rewolucji w polskim muzealnictwie XXI w.*, [w:] *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?*, red. A. Stasiak, Łódź: Wydawnictwo WSTH w Łodzi, s. 115–134.

Suchanow Klementyna

2017: *Gombrowicz. Ja, geniusz*, Wołowiec: Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo Czarne.

Szukalska-Kuś Anna, Niezabitowski Michał, Szafrński Sławomir

2017: *Muzea i muzealnicy w nowych czasach. Program Stowarzyszenia Muzealników Polskich* [<https://tiny.pl/cfnjff>; data odczytu: 26.04.2023]

Throsby David

2020: *Ekonomia i kultura*, przeł. O. Siara, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

Wysok Wiesław, Stępnik Andrzej

2013: *Edukacja muzealna w Polsce. Aspekty, konteksty, ujęcia*, Lublin: Państwowe Muzeum na Majdanku.

Strony internetowe

<http://nagrodagombrowicza.pl>; data odczytu: 27.04.2023.

<http://www.muzeumgombrowicza.pl>; data odczytu: 27.04.2023.

<https://www.facebook.com/MuzeumWitoldaGombrowicza>; data odczytu: 27.04.2023.

<https://www.mojradom.pl>; data odczytu: 27.04.2023.

<https://www.youtube.com/@MuzeumLiteratury>; data odczytu: 27.04.2023.

Anna Spólna**‘Possessed with Literature’. On the social and culture-forming potential of the literary festival co-organised by the Witold Gombrowicz Museum**

This paper concerns the festival ‘Possessed with Literature’ organised by the Witold Gombrowicz Museum of Wsola in cooperation with a range of local culture institutions since 2016. The festival is associated with the awarding of the Witold Gombrowicz Prize for the best prose debut. As a cycle of events, it is an original form of revitalising the Gombrowicz thought by placing it in new contexts, with a particular emphasis on the idea of debut, youth, and defiance. The festival also contributes to defining the local social and cultural identity. Its organisation has triggered the development and diversification of the Wsola Museum’s activities. The institution has been offered an opportunity to make a major contribution to the contemporary literary life.

Keywords: Witold Gombrowicz Museum in Wsola, literary festival, cultural events